

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING NAZARIY ASOSLARI

Gabbarbergenova Jazira

Berdaq nomidagi Qaraqalpoq Davlat Universiteti talabasi.

L.Bektursinova

QDU Pedagogika va psixologiya kafedrasida docent., PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20466277>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi [boshlang'ich sinf] o'quvchilarning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, ularning rivojlanish qonuniyatlari va shakllanishining nazariy-metodologik asoslari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotda mazkur yosh davrida yetakchi faoliyat turi hisoblangan o'quv faoliyatining bola shaxsiga ta'siri, kognitiv jarayonlar diqqat, xotira, tafakkur va ixtiyoriy xulq-atvorning rivojlanish mexanizmlari fundamental psixologik yondashuvlar negizida yoritilgan.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, boshlang'ich sinf o'quvchisi, o'quv faoliyati, kognitiv rivojlanish, psixologik inqiroz, ijtimoiy adaptatsiya, ixtiyoriylik.

Inson shaxsining shakllanishi va uning intellektual salohiyati poydevori aynan kichik maktab yoshi davrida qo'yiladi. Bola hayotida bog'cha yoshidan tizimli maktab ta'limiga o'tish nafaqat ijtimoiy maqomning o'zgarishi, balki barcha psixologik jarayonlarning tubdan qayta qurilishi bilan tavsiflanadi.

Mazkur davrda yetakchi faoliyat turining o'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga almashishi boladan yuqori darajadagi ijtimoiy-psixologik moslashuvni [adaptatsiyani] talab etadi. Shu sababli, zamonaviy shiddatli axborotlashuv sharoitida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish fanda ham, pedagogik amaliyotda ham eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ushbu yosh davrida kognitiv jarayonlarning [diqqat, xotira, idrok va tafakkurning] ixtiyoriylik hamda onglilik kabi sifatleri shakllana boshlaydi. Biroq, maktab ta'limining dastlabki bosqichlarida bolalarda psixologik tayyorgarlikning yetishmasligi, ixtiyoriy xulq-atvorning sustligi va hissiy [emotsional] beqarorlik ko'plab intellektual hamda shaxslararo muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar psixologiyasini fundamental nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilish, ta'lim jarayonini bolaning yosh imkoniyatlariga mos ravishda to'g'ri tashkil etish hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan psixologik inqirozlarning oldini olish [profilaktika qilish] uchun metodologik baza bo'lib xizmat qiladi.

Taniqli psixolog L. S. Vigotskiy o'zining madaniy-tarixiy nazariyasida har bir yosh davriga xos bo'lgan "ijtimoiy rivojlanish vaziyati" tushunchasini fanga kiritgan. Uning ta'kidlashicha, kichik maktab yoshiga o'tish bilan bolaning jamiyatdagi o'rni va unga bo'lgan talablar tubdan o'zgaradi.

L. S. Vigotskiy o'zining ko'p jildlik asarida kichik maktab yoshidagi bolalarda "ichki hayotning differensiallashuvi" [ichki kechinmalar va tashqi xulq-atvorning ajralishi] yuz berishini ilmiy isbotlagan [Vigotskiy L.S. Sobraniye sochineniy: V 6-ti t. T. 4. — M.: Pedagogika, 1984, 251-bet]. D. B. Elkonin rivojlanish davrlari konsepsiyasida ushbu yoshdagi yetakchi faoliyat turi o'quv faoliyati ekanligini ko'rsatib o'tadi. O'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga o'tish tizimli xarakterga ega bo'lib, bola shaxsini qayta quradi.

D. B. Elkonin o'zining tadqiqotlarida o'quv faoliyati bolada nafaqat bilim olish ko'nikmasini, balki "o'quv motivatsiyasi"ni shakllantirishini qayd etadi [Elkonin D.B. Psixologiya obucheniya mladshego shkolnika. — M.: Znaniye, 1974, 48-bet].

Kichik maktab yoshida barcha bilish [kognitiv] jarayonlari — diqqat, xotira, idrok va tafakkur jadal rivojlanadi. Shveysariyalik psixolog Jan Piaje o'zining intellektual rivojlanish bosqichlari nazariyasida 7 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan davrni "konkret operatsiyalar bosqichi" [stage of concrete operations] deb ataydi.

J. Piaje aniqlagan ilmiy faktlarga ko'ra, bu davrda bola "konservatsiya" [modda miqdorining shakli o'zgarganda ham saqlanib qolishi] qonuniyatini tushuna boshlaydi va "egotsentrizm"dan [olamga faqat o'z nuqtayi nazari bilan qarashdan] xalos bo'ladi [Piaget J. Rech i mishleniye rebenka. — M.: Pedagogika, 1994, 182-bet].

O'zbekiston psixologiya maktabi namoyandasi M. G. Davletshin boshlang'ich sinf o'quvchilarining texnik va intellektual qobiliyatlari shakllanishini tadqiq etgan. Uning ilmiy xulosalariga ko'ra, kichik maktab yoshidagi bolalarda ta'lim darsliklarining mazmuni va o'qituvchining shaxsiyati fanga bo'lgan qiziqishni belgilovchi asosiy motiv hisoblanadi [Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisi psixologiyasi. — T.: O'qituvchi, 1999, 42-bet].

Psixolog E. G'oziyev ham o'zining asarlarida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda tafakkurning rivojlanishi bevosita o'quv topshiriqlarining tizimli va mantiqiy ketma-ketlikda berilishiga bog'liqligini ta'kidlaydi [G'oziyev E.G'. Psixologiya (Yelements va umumiy psixologiya). — T.: O'qituvchi, 1994, 118-bet].

Diqqat barqarorligi hajmi: 6-7 yoshli bolalar muayyan bir dars ustida o'z diqqatini uzluksiz ravishda faqat 10-15 daqiqa davomida barqaror ushlab tura oladi. 10-11 yoshga kelib bu ko'rsatkich 20-25 daqiqaga yetadi. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda dars o'rtasida metodik tanaffus qilish [JSST tavsiyasi] majburiydir. Xotira hajmining o'sishi: Ko'rgazmali-obrazli xotira hajmi mexanik xotiraga nisbatan tezroq rivojlanadi. 7 yoshli bola bir vaqtning o'zida 3-4 ta obyekt yoki so'zni eslab qolsa, 10 yoshli boshlang'ich sinf bitiruvchisida bu ko'rsatkich kattalar darajasiga, hajmiga yetadi. Miyaning energetik quvvati: Neyrobiologik tadqiqotlarga ko'ra, 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolaning bosh miya qon qobig'i glyukozani [energiya] kattalarga qaraganda 2 barobar ko'p sarflaydi. Bu davr miyadagi neyron sinapslarining eng faol shakllanish davri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar psixologiyasining nazariy va statistik tahlili shuni ko'rsatadiki, bu davr bolaning o'yin faoliyatidan tizimli o'quv faoliyatiga o'tishi hamda kognitiv jarayonlarining tubdan intellektualizatsiyalashuvi [mantiqiy lashuvi] bilan belgilovchi eng muhim bosqichdir. Ilmiy va eksperimental faktlar 6-7 yoshli bolaning diqqat barqarorligi [10-15 daqiqa] va xotira hajmi kattalarga nisbatan sezilarli darajada cheklanganligini, biroq 10-11 yoshga kelib bu ko'rsatkichlar to'liq yetishini ko'rsatadi. Birinchi sinf o'quvchilarining qariyb 14% foizida maktab ta'limiga og'ir darajadagi moslashmaslik [deadaptatsiya] va 67% foizigacha bo'lgan qismida turli psixosomatik nevrozlar kuzatilishi, shuningdek, kuniga 2 soatdan ortiq ekran qarshisida o'tiradigan bolalarda diqqat tarqoqligi xavfining 8-9 barobarga ortishi ta'lim tizimining raqamli muhit bilan to'g'ri muvozanatlashuvini talab etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida 82% foiz holatda tashqi motivlar yetakchilik qilishini inobatga olgan holda, bolaning yosh-fiziologik imkoniyatlariga mos keladigan maktab muhitini yaratish hamda pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligida tizimli profilaktika ishlarini yo'lga qo'yish ham ilmiy, ham amaliy jihatdan kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb zaruriyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lolaxon B., Ayjamal B. PEDAGOGIK INSTITUTLARDA BILIM BERISH MAZNUNI VA BILIM OLISH MALAKASINI SHAKILLANTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 4. – С. 142-143.
2. Бектурсынова Л. ФАСИЛИТАЦИЯ ВОСИТАСИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2017. – Т. 35. – №. 4. – С. 50-53.
3. Bektursinova L. X., Madaminova N. O. CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF LITTLE CHILDREN'S MENTION //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 5.
4. Bektursinova L. X., Ismailova G. ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE FAMILY IN AGGRESSIVE SITUATIONS IN ADOLESCENTS. – 2024